

СОФИЈА МИЛОРАДОВИЋ
(Београд)

ЦРТИЦЕ О ГОВОРУ СРБА У КНЕЖЕВУ И БРАЊИНИ (БЕЛИ МАНАСТИР)

Реч је о трима фонетским цртама које нису забележене у радовима
С. Секереша о говору Срба у јужној Барањи.

*Говор барањских Срба у селима Брањина и Кнежево (ошћина Бели Манастир) испитивала сам током октобра месеца 1997. године за потребе Међуакадемијског одбора за дијалектолошке атласе САНУ, а у оквиру рада на пројекту **Српски дијалектолошки атлас**. Велики број мештана ових и других суседних села већ је био избегао у Србију, махом у Војводину, а неки су се склонили у Бели Манастир, јер је хрватска специјална полиција чувала значајније установе и привредне објекте у Барањи. Петица дана након мог повратка у Београд, хрватска власт је усвојена на територији југословенског дела Барање. Овом приликом се посебно захваљујем породици Кашанин из Белог Манастира на изузетној гостопримљивости и свесрдној помоћи током мог шеренског рада.*

Истраживање говора јужнобарањских Срба отпочео је 1960. године¹ Стјепан Секереш, а 1980. године² објавио је један обимнији рад у коме су приказане све значајније језичке појаве у том говору. Говор јужнобарањских Срба уклапа се по својим основним особинама у дијалекатску слику источнохерцеговачких говора, као што су и забележили С. Секереш³ и П. Ивић⁴.

У говору Срба из Кнежева и Брањине има неких фонетских појединости које нису поменуте у напред наведеним радовима С. Секе-

¹ Секереш 1960.

² Секереш 1980.

³ Секереш 1980: 127.

⁴ Ивић 1985: 133. У Дијалектологији П. Ивића нема посебних података о овом изговору.

реша⁵. Стога бих овом приликом дала основне напомене, поткрепљене примерима, о трима фонетским цртама карактеристичним за стање говора Срба у једном делу јужне Барање, а у време мојих теренских истраживања.

1. У вези са заменом дугог *jaīa* у говору јужнобарањских Срба, С. Секереш је забележио класичне вуковске рефлексе, готово без иједног изузетка⁶. Мој теренски материјал одсликава нешто другачију ситуацију у овој категорији. Наиме, у великом броју примера рефлекс дугог *jaīa* не звучи двосложно, већ се скраћује на један слог. Слично стање опажа и П. Стевановић⁷ у говору барањских Срба у Мађарској⁸. За овде испитиван говор можда може важити да већи уплив екавизама доводи до колебања говорника и дужења другог дела континуанта дугог *jaīa*, при чему се први део континуанта своди на секвенцу *чj*. Такође, важно је у вези с овим нагласити да је током протеклих година екавски изговор рефлекса *jaīa* постајао све доминантнији, на шта је, можемо само претпоставити, утицала велика повезаност са Србима у Бачкој и политичка ситуација, тј. потреба да се Срби из Барање приближе и на тај начин својој националној матици. Свакако је, код млађег становништва посебно, реч и о упливу екавизама из српског књижевног језика, преко литературе и масмедија. Продор екавштине у говор јужнобарањских Срба регистровао је, у нешто мањем обиму, и С. Секереш⁹.

Особеност говора о коме је овде реч, а коју нису забележили ни С. Секереш ни П. Степановић, чини спорадично затварање другог дела рефлекса дугог *jaīa*, тј. вокала *e*, и под дугосилазним и под дугоузлазним акцентом, те се може говорити о једном ланцу поступности,

⁵ „У данашњем говору јужнобарањских Срба артикулација гласова је готово иста као у књижевном језику, стога нећемо о њој посебно говорити.“ (Секереш 1980: 135).

⁶ Секереш 1960: 182; Секереш 1980: 135.

⁷ „Стање у Барањи у вези с овим прилично је шаролико. Вуковска варијанта је најређа...“ И даље: „У овоме нисмо сагласни са Секерешом, који каже да се у јужнословенском делу Барање у овој категорији налази искључиво кратки узлазни акценат (*дијеше*, *вијенац*, *бијесан* итд.). У спор са Секерешом, наравно, не могу се упуштати јер сам своје сакупљање обавио само у деловима Барање који припадају Мађарској...“ (Степановић 1994: 31). У овакво стање уклапају се и подаци које налазимо у *Уишћнику за српски дијалектолошки ајлас*, бр. 241, који је у Липови попунио П. Степановић.

⁸ Неки моји информатори, чије су породице „оптирале“, доселили су се двадесетих година XX века из мађарског дела Барање у околину Белог Манастира.

⁹ Секереш 1960: 181; Секереш 1980: 136.

чија је почетна карика једнословни рефлекс дугог јата *чјē*, а завршна карика екавски рефлекс овог старог гласа: *чјē* → *чј̄ē* → *ē* → *ē̄*.

шчјело (поред *шйјѣло*), *рчјеч* (поред *рйјеч*), *брчјестй* (поред *брйјестй*), *слчјейо* (поред *слйјейо*), *шчјестйо*, *цвчјейш*, *ждрчјѣбе*, *брчјѣг*, *црчјейй*, *счјено*, *шчјесни*, *бчјѣл*, *бчјѣле сукње*, *цчјѣл дан*, *дчјѣлимо*;

дчјѣше, *ждрчјѣбац*, *свчјѣћа*, *бчјѣло*, *млчјѣко*, *сшчјѣена*, *врчјѣме*, *звчјѣзде*, *шчјѣсак*, *шчјѣшила*, *йришовчјѣдаш*, *исцчјѣдиш*¹⁰;

зчјѣва, *цчјѣћ*; *дчјѣше*, *шчјѣшо*;

цѣћ, *са цѣћем*, *са шѣсшом*, *цвѣће*, *бѣле сукње*, *йрѣ*; *длѣшо*, *врѣме*, *закѣлемо йѣшила*, *јакѣ лѣйи*, *снабдѣвали*; *йвѣк*;

шрѣм, *рѣч*, *ждрѣбе*, *брѣсш*, *шѣсшю*, *с ѓшйш цѣћем*, *зѣва*; *дѣше*, *ждрѣбац*, *свѣћа*, *йѣшнйјсш месѣци*, *цѣлу гѣдину*; *йвѣк*, *дѣнѣш*, *дѣнѣла*.

Може се рећи да нема неке посебне доследности у изговору рефлекса дугог *јаша*. Дешава се, наиме, да чак исти информатор, на истом месту, често и у истој речи изговара различите варијанте. У овом смислу је нарочито илустративан пример: *од кѣко је свѣша и вчјѣка*.

2. Друга фонетска црта о којој ћу овде нешто рећи непозната је говорима источнохерцеговачког дијалекта, није карактеристична ни за вокализам суседних војвођанских говора, а није је забележио ни С. Секереш у говору Хрвата у јужној Барањи¹¹. Нема податак о постојању ове појаве ни у говору барањских Срба у Мађарској.

Акцентовани кратки вокали *е* и *о* често се реализују изразито затворено, без обзира на то који се вокал налази у следећем слогу¹². Судбина изговора вокала *ѣ* је истоветна, без обзира на то да ли је *е* етимолошко, од назала или од *јаша*. У прикупљеној грађи знатно је већи број примера са затвореним наглашеним вокалом *ѣ̄*, нарочито када се нађе испред слога са затвореним вокалом *и*¹³. Карактеристично је да су у овој грађи малобројни примери са затвореним изговором наглашених *ѣ̄* и *ѣ̄̄*, који се налазе у слогу испред слога са високим затвореним вокалом *у*.

а)

— *јѣшра*, *врѣћа*, *шѣшка*, *од јѣла*, *њѣга*, *глѣдаш*, *вјѣнчана*, *јесѣнас*;

¹⁰ У групи коју сачињава *ј* са сонантима *л* и *н* долази често до јотована, па имамо: *дољѣваш*, *гњѣздо*, *у сњѣгу*.

¹¹ Секереш 1977.

¹² Посебно наводим пример са затварањем кратког наглашеног *е* у слогу испред слога са вокалним *р*: *нѣздра*.

¹³ Треба рећи да у обзир долазе и примери са редукцијом вокала *и* између два консонанта, за коју у овом говору има много потврда.

— *лѣѝи (и лѣѝи), вѣлики, јѣсѝи(и), јѣди, ѡрѣлије се; ѡѣѝица, мѣѝиниѝ, мѣѝила;*

— *мјѣѡр, у мѣсѝу, јѣду; мѣѝнуо;*

— *вѣреница, вѣчери Гјд., дѣсѣѝ, ѡѣѝеро, јѣдѣѝе, јѣѝе; крѣветѝ, ѡнѣсе;*

— *мѣѝо, јѣо је; јѣдно;*

б)

— *кѡѝа, кѡѝча, сѡба, ѡѝѝа, гѡдина, дѡсѝи кѡѝања, ѡѡга, кѡ-
жна; ѡѝац, нѡвац, кѡлац, срамѡѝа, вѡда, кѡса, лѡѝаѝа, бѡса, дѡшла,
мѡгла, ѡсѝајѣмо;*

— *кѡљиво, кѡѝчи Гмн., гѡдину, мѡгли, дѡбије се, дѡбѝла; ѡѡѝи-
љак, кѡѝрива, ѡѡлица, Бѡѝић, ладѡв(и)на, мѡѝика, кѡѝница, кокѡѝи-
ју, кокѡш(и)ма, висѡки, бѡси, дѡшли, нѡс(и)ла, ѡмѡћ(и), дѡбиѝ,
срамѡѝ(и)ла, говѡр(и)ли, уѝѝрѡјиѝ;*

— *ѡѡдрум, за кѡсу; ѡлук, кѡшуља;*

— *на кѡѝке, чѡвека; вѡде Гјд., ѡѝлећак, свѡје, дѡчека, вѡлели се,
ѡѡјесѝ, ѡѡјео;*

— *кѡкѡш, гѡсѡѡја, мѡго; бѡсо.*

Прибележила сам и два примера са затвореним дугим вокалом *о* (један у послеакцентском положају): *дѡшло* (= придошлица, туђин), *жѡлѡсѝ*.

Изразиту затвореност наглашених *ѣ* и *ѡ* забележила сам и у три једносложне лексеме: *вѣш; крѡв, грѡм*.

Овде бележим и дублетне ликове: *вѣчера/вѣчера, сѣсѝира/сѣ-
сѝира, изван сѣла / од сѣла, њѣга/њѣга, мѣѝиниѝ/мѣѝиниѝ; ѡѡкуле/ѡѡку-
ле; гѡдину/гѡдину, свѡје/свѡје, нѡсио/нѡсио, дѡшли/дѡшли, мѡго/мѡго*.

3. Дијалекатски материјал сакупљан у Кнежеву и Брањини садр-
жи и неколико примера задњег изговора наглашеног дугог вокала *а*,
удруженог с умереном лабијализацијом целог вокала: *свирѡч(и) су
бѝли, мѡл мѣса и ѡѡриѡѝа, свињѡра, од комѡда, нѣки комѡда, ѡѡк
(поред ѡѡк), дивѡн(и)ѝ, дивѡн(и)ли; мѡсѝ*.

Ова фонетска црта карактеристична је за вокализам војвођан-
ских говора¹⁴, а С. Секереш је није поменуо у својим радовима о го-
вору Срба у јужној Барањи.

¹⁴ Ивић 1985: 76.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Ивић 1985: Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика (Увод и шико-кавско наречје)*, Београд, 1985².
- Секереш 1960: Стјепан Секереш, *Говор барањских Срба*, Зборник за филологију и лингвистику, III, Нови Сад, 1960, 181–187.
- Секереш 1977: Стјепан Секереш, *Говор Хрватца у јужној Барањи*, Хрватски дијалектолошки зборник, 4, Загреб, 1977, 323–484.
- Секереш 1980: Стјепан Секереш, *Говор Срба у јужној Барањи*, Зборник за филологију и лингвистику, XXIII/2, Нови Сад, 1980, 127–188.
- Степановић 1994: Предраг Степановић, *Говори Срба и Хрватца у Мађарској*, Горњи Милановац, Београд, Нови Сад, 1994.